

Araştırma Makalesi / Research Article

Covid-19 Pandemisinde Gelişmekte Olan Ülkelerin Sosyal Koruma Önlemleri Üzerine Bir Analiz

Ezgi Seçkiner Bingöl¹

Öz

Bu çalışmada gelişmekte olan ülkelerde Covid-19 pandemisi süresince uygulanan sosyal koruma önlemleri üzerine bir analiz gerçekleştirilmiştir. Gelişmekte olan ülkelerde pandemi benzeri bir krizde kapsamlı sosyal koruma sağlayan politikaların ne olduğu sorusuna yanıt aranmıştır. İlk olarak, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) işsizlik yardımı verileri ve Dünya Bankası'nın (WB) gelişmekte olan ülkelerin sosyal güvenlik önlemlerine ilişkin Dayanıklılık ve Eşitlik Sosyal Koruma Göstergeleri Atlası (ASPIRE Index) verileri kullanarak gelişmekte olan ülkelerin sosyal koruma önlemlerine genel bir bakış sunulmuştur. İkinci olarak, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'nün (OECD) Koronavirüsle Mücadelede Politika Önlemleri raporlarındaki verilerden yararlanılarak 15 gelişmekte olan ülke örneğinin pandemi süresince uyguladığı sosyal koruma önlemleri analiz edilmiştir. Gelişmekte olan ülkelerin işsizlik sigortası kapsamı, kayıt dışılık, sosyal sigorta ve sosyal yardımların kapsamı ve erişilebilirliği konularında bazı ortak problemlere sahip olduğu görülmüştür. Pandemi süresince uygulanan sosyal koruma önlemleri ise çoğunlukla mevcut nakit transferin devamsız olarak genişletilmesi, sosyal koruma programlarının kapsamına girmeyen savunmasız kişilere ulaşmak için ek transferler gerçekleştirilmesi gibi geçici tedbirler içermektedir. Çalışma sonucunda bu problemlere yönelik kapsamlı sosyal koruma sağlayabilecek bazı politika önerileri geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, afet yönetimi, gelişmekte olan ülkeler, kayıt dışılık, işsizlik sigortası, iş tutma programları, evrensel temel gelir.

An Analysis On Social Protection Measures of Developing Countries During The Covid-19 Pandemic

Abstract

In this study, an analysis was carried out on the social protection measures applied during the Covid-19 pandemic in developing countries. An answer has been sought to the question of what are the policies that provide comprehensive social protection in a crisis like a pandemic in developing countries. Firstly, an overview of social protection measures of developing countries has been presented using the International Labour Organisation (ILO)'s Unemployment Insurance Data and World Bank (WB) ASPIRE Index Data (Atlas of Social Protection Indicators of Resilience and Equity). Secondly, social protection measures implemented by 15 developing country samples during the pandemic were analyzed by using the data of Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD)'s Policy Measures Reports on Tackling Coronavirus. It has been seen that developing countries have some common problems with unemployment insurance coverage, informal economy, social insurance, coverage and accessibility of social assistance. Social protection measures implemented during the pandemic mostly include temporary measures such as extending current cash transfers, making additional transfers to reach vulnerable people who are not covered by social protection programs. As a result of the study, some policy recommendations have been developed that can provide comprehensive social protection for these problems.

Keywords: Covid-19, disaster management, developing countries, informal economy, unemployment insurance, job retention programs, universal basic income.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü, esekinerbingol@ohu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-1250-4102>

GİRİŞ

Günümüzde birçok uluslararası otorite Covid-19 pandemisinin ülkeler üzerindeki uzun vadeli sosyoekonomik etkileri konusunda endişelerini dile getirmektedir. Birleşmiş Milletler (UN) Koronavirüs Pandemisi'nin bir sağlık krizinden ziyade öncelikle bir insanlık krizi olduğunu ifade etmiş, Koronavirüs'ün genel sağlıktan daha çok toplum düzenini tehdit eden bir sorun olduğunu vurgulamıştır (United Nations [UN], 2020). Dünya Bankası (WB), pandeminin 2020 yılında 88 ila 115 milyon insanı aşırı yoksulluğa sürükleyeceğini belirtmiş ve ekonomik daralmanın ciddiyetine bağlı olarak bu sayının 2021 yılına kadar 150 milyona yükselmesini beklediğini ifade etmiştir (World Bank [WB], 2020:6). Ekim 2020'de Uluslararası Para Kuruluşu'nun (IMF) yayımladığı Ekonomik Durum Raporu'na göre pandeminin sonucu olarak küresel ekonomide %4.4 oranında bir daralma olduğu belirtilmiştir (International Monetary Fund [IMF], 2020: 15). Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ise pandemide tüm Dünyada 5.3 ila 25 milyon kişinin işsiz kalacağını tahmin etmiştir (International Labour Organisation [ILO], 2020). Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ve Dünya Sağlık Örgütü (WHO) pandeminin kalıcı etkileri konusunda uyarılarda bulunmaya devam etmektedir (United Nations Development Programme [UNDP], 2020; World Health Organization [WHO], 2020).

Covid-19 pandemisi sonucu daralan küresel ekonomi ve buna bağlı olarak işsizlik ve yoksulluk oranlarındaki artış konuları, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından önemli farklılıklar arz etmektedir. Pandeminin yarattığı ekonomik krizin çok daha büyük nüfuslara, daha az kaynağa ve daha az kapasiteye sahip olan gelişmekte olan ülkeler için etkilerinin daha derin olması beklenmektedir. Birleşmiş Milletler'e göre gelişmekte olan ülkeler pandemide 220 milyar doları aşan gelir kayıpları görebilirler (Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı [UNCTAD], 2020). Özellikle demografik özellikler, ekonomideki kayıt dışılık seviyesi, mali alan, kurumsal kapasite ve bilgi iletişim teknolojilerindeki farklılıklar nedeniyle gelişmekte olan ülkelerde krizin boyutu daha derin yaşanabilmektedir (Cooley ve Linn, 2020).

Gelişmekte olan ülkeler daha yoksul olma eğilimindedir. 1990-2015 yılları arası Dünyadaki yoksulların %60'ı Doğu Asya ve Pasifik ülkelerinde, %22'si Latin Amerika, %16'sı Orta Doğu ve Kuzey Afrika, %11'i Avrupa ve Orta Asya ülkelerinde yaşamaktaydı (WB, 2018:8). 2018 itibarıyla Dünyada 650 milyon aşırı yoksul insanın yaklaşık 500 milyonu Sahra Altı Afrika ülkelerinde, 150 milyonu ise Asya Pasifik ve Güney Asya ülkelerinde yaşamaktadır (WB, 2018: 25). Yoksulların %40'undan fazlası kırılgan ekonomiye sahip ve ekonomik büyümenin çok yavaş olduğu ülkelerde yaşamaktadır. Bu oranın önümüzdeki 10 yılda %67'ye çıkması beklenmektedir (WB, 2021). Yoksulluk coğrafi olarak yoğunlaşma eğilimindedir ve 2030'a kadar dünyanın en yoksullarının %87'sinin Sahra Altı Afrika'da yaşayacağı tahmin edilmektedir (WB, 2018: 25).

Gelişmekte olan ülkeler ekonomik ve sosyal olarak daha gelişmiş hale gelmek için çalışmaktadırlar, altyapıları gelişmiş ülkelerdeki gibi yerleşik değildir. Gelişmekte olan ülkelerde krizin hane halkları üzerindeki ekonomik sonuçlarının da daha ağır olması beklenmektedir. İşçiler ve endüstri sektöründe çalışanlar için krediye erişim imkanlarının sınırlanması ve sosyal destek ağlarının kısıtlanması söz konusudur. Suya erişimi kısıtlı ülkelerde halk sağlığı ilkelerine uymak gibi konular çeşitli zorluklar barındırmaktadır. Diğer yandan, gelişmekte olan ülkelerde firmalar ciddi likidite kısıtlamaları ile karşı karşıyadır ve hizmet sektöründe çalışan işçilere ödeme yapmaya devam etme yetenekleri sınırlıdır (Gerard, Imbert ve Orkin, 2020: 283). Dolayısıyla işsizliğin boyutlarının da gelişmekte olan ülkeler için daha ciddi olması beklenmektedir. Dünya Bankası Covid-19 krizinin özellikle orta gelirli ülkelerde yeni bir yoksul sınıf yaratacağını; yeni yoksulların muhtemelen şehirli, kayıt dışı hizmetlerde ve imalat sektörlerinde çalışan, sıkışık kentsel ortamlarda yaşayan ve tecrit tedbirlerinden etkilenen sektörlerde çalışanlardan oluşacağını belirtmiştir. Ortaya çıkacak yeni yoksulların %82'sinin Hindistan ve Nijerya gibi orta gelirli ülkelerde olması beklenmektedir (WB, 2021).

Bu çalışmada, gelişmekte olan ülkelerde Covid-19 pandemisi süresince uygulanan sosyal koruma stratejileri üzerine bir analiz gerçekleştirilmiştir. Gelişmekte olan¹, düşük ve alt-orta gelir grubu

ülkelerde² benimsenmiş sosyal koruma önlemlerine genel bir bakış sunulmuş ve “Bu ülkelerde Covid-19 pandemisi gibi bir krizde kapsamlı bir sosyal koruma stratejisi oluşturabilecek politikalar ne olabilir?” sorusuna yanıt aranmıştır. Bu doğrultuda öncelikle gelişmekte olan ülkelerin hali hazırda sahip oldukları sosyal koruma önlemleri ve bu konudaki temel özellikleri birinci bölümde özetlenmiş, ikinci bölümde 15 gelişmekte olan ülke örneğinin Covid-19 pandemisi süresince sağladığı sosyal koruma önlemleri analiz edilmiş, üçüncü bölümde ise “Covid-19 benzeri kriz durumlarında gelişmekte olan ülkelerde nasıl daha kapsamlı sosyal koruma stratejileri geliştirilebilir?” sorusu tartışılmış ve öneriler sunulmuştur.

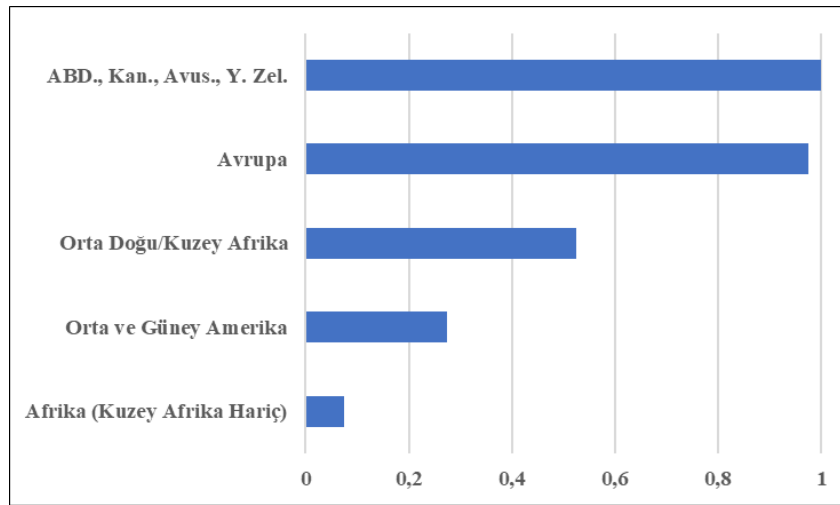
1. GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERİN SOSYAL KORUMA ÖNLEMLERİNE GENEL BİR BAKIŞ

Gelişmekte olan ülkelerin sosyal koruma önlemlerine genel olarak bakıldığında bu ülkelerin işsizlik sigortası kapsamı, kayıt dışılık, sosyal sigorta ve sosyal yardım harcamalarının kapsamı konularında bazı temel sorunlara ve ortak özelliklere sahip oldukları söylenebilir.

1.1. İşsizlik Sigortası Kapsamı

Gelişmekte olan ülkelerde iş veya gelir kaybına karşı sigorta programları gelişmiş olan ülkelere göre daha sınırlı kapsama sahiptir. Çalışanların önemli bir kısmı bu tür risklere karşı sigortalanması zor olan işlerde çalışmaktadır. Birçok çalışan mevcut sosyal sigorta programlarına katkı sağlamayan kayıtsız firmalarda çalışırken diğerleri gayri resmi sözleşmelerle kayıtlı işletmelerde çalışmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde kayıtlı çalışan sayısı da sınırlıdır, işsizlik sigortası payları da gelişmiş yüksek gelirli ülkelere göre düşüktür (Bkz. Gerard vd., 2020; ILO, 2019).

Şekil 1: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde İşsizlik Sigortası Kapsamı

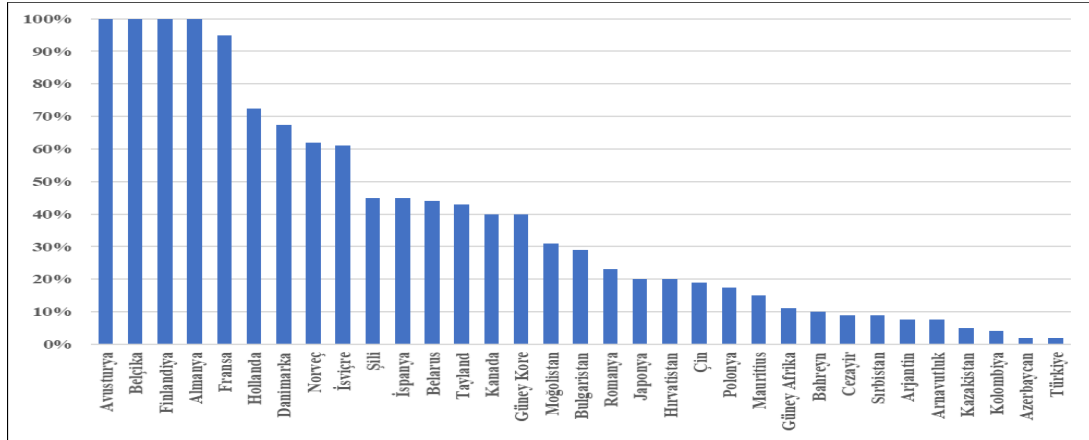

Kaynak: Gerard vd.,(2020).

Şekil 1’de görüldüğü gibi Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Kanada ve Yeni Zelanda gibi ülkelerde çalışan nüfusun işsizlik sigortası kapsamı %100’e yakınken, bu oran Orta Doğu’da yarıya yakın, Orta ve Güney Amerika ve Güney Afrika ülkelerinde ise çok daha düşüktür. İşçileri iş kazası, iş kaybı gibi risklere karşı koruyan sigorta programları şekilde aktarıldığı gibi kayıtlı çalışanlar için bile sınırlıdır. Dolayısıyla pandemi gibi kriz durumlarında, gelişmekte olan ülkelerde mevcut sosyal sigorta programları işçileri desteklemekte daha az etkili olacaktır.

IMF’nin 2020-2021 işsizlik beklentisi tahminlerine göre Almanya, Fransa ve Hollanda gibi gelişmiş Avrupa ülkelerinde işsizlik beklentisi %8 civarındayken, Türkiye, Bulgaristan ve Sırbistan gibi gelişmekte olan ülkelerde işsizlik beklentisi %15-%17 oranındadır (IMF, 2020b).

Şekil 2: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ekonomilerde İşsiz Nüfusun Yüzdesi Olarak İşsizlik Yardımlarının Kapsamı

Kaynak: ILO (2019).

ILO'nun işsizlik yardımları kapsamı grafiğine göre (Bkz. Şekil 2), gelişmekte olan ekonomilerde işsizlik yardımları gelişmiş ekonomilere göre görece daha fazladır ve daha esnek koşullara sahiptir. İşsizlik yardımı kapsamı gelişmiş ekonomilerde %61.3 civarındayken bu oran gelişmekte olan ekonomiler için yalnızca %10.6 oranındadır. Gelişmiş ekonomilerde işsizlik programları, Japonya, Polonya ve Bahreyn istisnaları dışında (kapsama oranları yüzde 20 civarında veya altında) genellikle yüzde 40'ı aşmaktadır. Aynı zamanda sadece birkaç gelişmekte olan ekonomi yüzde 30'un üzerinde kapsama oranlarına sahiptir (Beyaz Rusya, Tayland ve Moğolistan), bunlar dışında 17 ülkeden sekizinde kapsama oranı yüzde 10'un altındadır (Şekil 2) (ILO, 2019: 16).

Covid-19 salgınının iş piyasalarında zorunlu kıldığı evden çalışma kuralı, yüksek vasıflı çalışanlar için mümkün olabilirken düşük ücretli işçiler ve savunmasız gruplar için mümkün olmayabilir. Bu durumda kriz durumunda yüksek vasıflı iş piyasaları dışında kalan nüfus için gelişmekte olan ülkelerin işsizliğe ilişkin koruma mekanizmaları yetersiz kalmaktadır. Benzer şekilde kayıt dışı çalışanlar da krizin gerektirdiği acil durumlar için korunmasız kalmaktadır. Evden çalışma olanağına sahip olmanın, Covid-19 salgını sırasında işgücü piyasalarının dayanıklılığı için çok önemli bir unsur olduğu anlaşılmıştır. Covid-19 sonrası evden çalışma olanağı gelecek istihdam modellerini de kalıcı olarak değiştirebilir. Gelişmiş ekonomiler gelecek dönemlerde evden çalışabilme modelleri üzerine çalışmaktadır. Gottlieb, Grobovsek, Poschke ve Saltiel (2021), araştırmalarında gelişmekte olan ülkelerde kentsel işlerin %10'undan daha azının uzaktan yapılabileceğini ve özellikle düşük ücretli işlerde çalışanların, kendi hesabına çalışanların ve lise mezunu olmayanların evden çalışmak için daha az fırsata sahip oldukları sonucuna varmıştır. Pandeminin başlarında Dingel ve Neiman (2020), ABD'de istihdam verilerini kullanarak mesleğe göre evden çalışma olanağını ölçtükleri çalışmada, çalışanların %37'sinin evden çalışabileceği bulgusuna erişmiştir. Mongey ve Weinberg (2020), düşük gelirli işçilerin evden çalışmaya önemli ölçüde daha az olanağının olduğunu ve dolayısıyla sosyal mesafeden kaynaklanan iş kayıplarına karşı daha savunmasız olduklarını vurgulamıştır.

ILO'nun 2021'de yayımladığı istihdam raporuna göre (ILO, 2021), 2020'de orta gelirli ülkeler tecrit tedbirlerinden en çok etkilenen grup olmuştur. 30 yüksek gelirli ve 9 orta gelirli ülkede istihdam nüfus oranına ilişkin yapılan analizde, 2021 başından itibaren gelişmiş ekonomilerde işgücü piyasası toparlanması hızlı olmuştur. Yüksek gelirli ülkelerde aşılmanın yüksek olması; çalışma, istihdam ve aşı birlikteliğinin sağlanması, istihdamın istikrara kavuşma çabasını desteklemiştir. Öte yandan orta gelirli ülkelerde istihdam oranı 2021 başı itibarı ile kriz seviyesine yakın görünmektedir. Hem düşük istihdam hem daha yüksek hareketsizlik oranları nedeniyle iş katılımı açığı ve emeğin gevşek (yetersiz) kullanımı, orta gelirli ekonomilerde istihdam krizinin devam ettiğini göstermektedir (ILO, 2021: 15-16).

1.2. Kayıt Dışılık

Gelişmekte olan ülkelerde önemli bir kayıt dışı ekonomi problemi vardır ve bu konuda gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin Nijerya, Mısır ve Tayland'da 1990'lı yıllarda ölçülen kayıt dışı ekonomi yüzdesi %60-70'lerdeyken, bu oran Hollanda'da %12.7, Kanada'da %21, Almanya'da ise %14.6'dır (Kılıç ve Özçelik, 2006: 346-354).

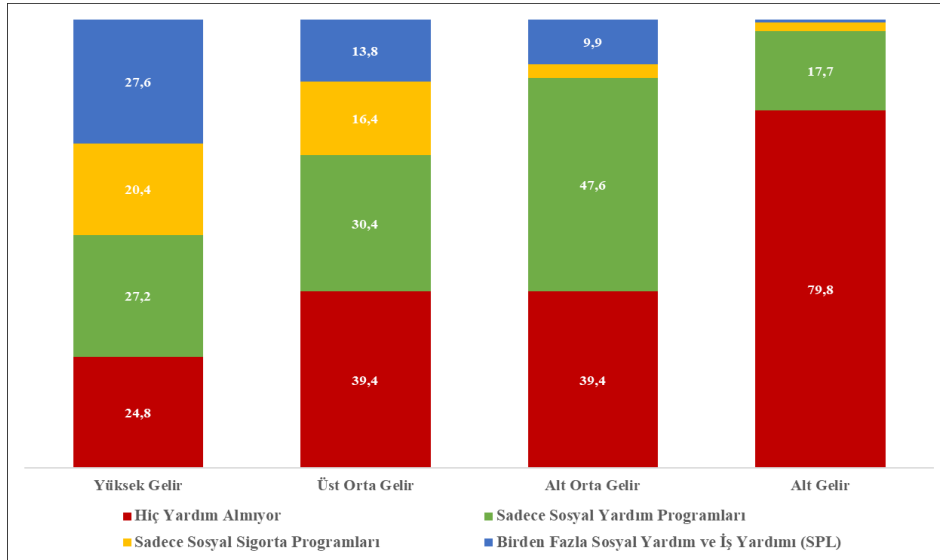
Latin Amerika ülkelerinde kayıt dışı çalışanlar toplam çalışanların neredeyse %60'ını temsil etmektedir. Kayıt dışılığın yaygınlığı ise bölgede oldukça heterojendir. Örneğin Uruguay'da %25 civarında gezinirken, Honduras ve Peru'da işçilerin %80'i kayıt dışı sektörde çalışmaktadır (Organisation for Economic Cooperation and Development [OECD], 2020:6). IMF'in raporuna göre (2018), 1991'den 2015'e 158 ülkenin kayıt dışı ekonomisinin ortalama büyüklüğü %31.9'dur. En büyüğü %60.6 ile Zimbabve ve Gayri Safi Yurt İçi Hasıla'nın (GSYİH) %62.3'ü ile Bolivya'dır. En düşük oranlar %8.9 ile Avusturya ve %7.2 ile İsviçre'dir. 2017'de Almanya'da kayıt dışı ekonomi %10.4, Danimarka, %7.1, Avusturya, %7.1 olarak belirlenmişken Türkiye'de kayıt dışı ekonomi %26.5, Bulgaristan'da %29.6, Sırbistan'da %26.5 olarak ölçülmüştür (Leandro ve Schneider, 2018: 18).

Ekonomik krizlerde kayıt dışı olarak çalışan kesimlerin ağır darbe alması çok muhtemeldir. Nitekim Covid-19'un neden olduğu küresel salgın krizi, dünyanın tüm bölgelerinde işgücü piyasalarında ağır aksamalara neden olurken, küresel işgücünün önemli bir kısmını oluşturan kayıt dışı ekonomi işçileri orantısız bir biçimde etkilenmiştir (ILO, 2020a). Ticaret, konaklama, yiyecek hizmetleri gibi sektörlerde çalışan yaklaşık 1.25 milyar işçi düşük gelirli işlerde yer alan serbest çalışanlardır ve işsizliğin etkisini azaltmaya yönelik işgücü piyasası mekanizmalarına, yani sigortalara sınırlı erişime sahiptir. Bu işçilerin Covid-19 krizi ile birlikte mevcut kırılganlıkları ve iş istikrarsızlıkları şiddetlenmiştir (ILO, 2020a).

1.3. Sosyal Sigorta ve Sosyal Yardımların Kapsamı

Alt gelir grubu ve alt orta gelir grubu ülkelerde sağlık başta olmak üzere, sosyal sigortaların ve sosyal yardımların kapsamı da gelir grubu yüksek olan ülkelere göre daha dardır.

Şekil 3: Gelir Gruplarına Göre Ülkelerde Sosyal Yardımlardan Yararlanan Nüfus

Kaynak: Dünya Bankası ASPIRE İndeks Verileri (2008-2018),

<https://www.worldbank.org/en/data/datatopics/aspire/region/income-group-comparison>,

E.T: 10.02.2021.

Gelişmekte olan ülkelerin sosyal koruma önlemlerine ilişkin Dünya Bankası'nın ASPIRE Index Verileri incelendiğinde (Bkz. Şekil 3), en alt gelir grubunda yer alan ülkelerde (Güney Doğu Asya, Sahra Altı Afrika ülkeleri) nüfusun %79.8'i herhangi bir transfer yardımı almamakta, bu gelir grubundaki ülkelerde nüfusun yalnızca %17.7'si sosyal yardım programlarına erişim sağlayabilmektedir. Aynı ülkelerde nüfusun sadece %1.9'u sosyal sigorta kapsamındadır ve %1'inden daha azı (%0.6) ise birden fazla sosyal yardım ve iş yardımına erişebilmektedir (Bkz. Şekil 3). Alt orta gelir grubunda yer alan ülkelerde (Güney Amerika, Orta Doğu, Kuzey Afrika) nüfusun %39.4'ü herhangi bir transfer yardımı almamakta, nüfusun %47.6'sı sadece sosyal yardım programlarından yararlanabilmekte (diğer yardım ve güvencelerden yararlanmamakta), nüfusun %3.1'i sosyal sigorta programları kapsamında ve yalnızca %9.9'u birden fazla sosyal yardımdan ve iş yardımından faydalanabilmektedir.

En yüksek gelir grubuna sahip ülkelerde (Bazı Avrupa ülkeleri, Kanada, Yeni Zelanda ve Avustralya gibi) ise nüfusun %27.6'sı birden fazla sosyal yardım ve iş yardımı almakta, %20'si ise sosyal sigorta programları kapsamında yaşamını sürdürmektedir. Nüfusun %27.2'si sadece sosyal yardım programlarından yararlanmakta (diğer yardım ve güvencelere sahip olmamakta), %24.8'i ise hiç yardım almamaktadır.

Gentilini, Almenfi ve Dale (2020)'in 215 ülke üzerine yaptıkları araştırmada, nakit transferler Covid-19 süresince en yaygın kullanılan sosyal yardım şekli olarak ortaya çıkarken, sosyal yardım hala küresel müdahalelerin %62'sini oluşturmaktadır. Sosyal yardım düşük gelirli ülkelerde önlemlerin yaklaşık %90'ını temsil ederken, yüksek gelirli ülkelerde yarısından azını temsil etmektedir (Gentilini vd., 2020: 2).

Gelişmekte olan ülkelerde sağlık sektörüne ayrılan kaynaklar da olması gerekenin altındadır (WB, 1993). Kamu sağlık harcamaları GSYİH'nin az gelişmiş ülkelerde yüzde 4'ünü, orta gelirli ülkelerde ise yüzde 5'ini oluşturmaktadır. Yüksek gelirli ülkelerde ise bu oran %12-13'tür (WB, 2018). Kişi başına düşen sağlık harcamalarının düşük olması Covid-19 Krizi'nde tedavi ve toparlanma süreçleri açısından da gelişmekte olan ülkeleri dezavantajlı kılmaktadır. Aşı bulunduktan sonraki süreçte yüksek gelirli ülkelerin tedaviyi öncelikli ve tüm nüfusu kapsayacak şekilde elde etme olasılığı oldukça yüksekken gelişmekte olan ülkelerin tedaviye erken erişme ve tüm nüfusu aşılama konusunda geride kalması muhtemeldir. Nitekim Dünya Bankası aşı satın alımında düşük gelirli ülkelerin zengin ülkelere geri kalmaması için varlıklı üyelerinden nakit yardımı talep etmiştir.³

2. GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE COVID-19 SÜRESİNCE SAĞLANAN SOSYAL KORUMA ÖNLEMLERİ

Bu bölümde farklı coğrafyalarda ülke örneklerinin⁴ Covid-19 salgını süresince aldıkları sosyal koruma önlemleri incelenmiştir. Ülkeler; Latin Amerika (4), Orta Asya (4), Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkeleri (7) olmak üzere 15 ülke örneğinde incelenmiştir. Ülkeler coğrafi dağılımı ve gelir grubu olarak birbirine yakın ülkeler dikkate alınarak seçilmiştir.⁵ Tablo 1'de bu ülkelerde Covid-19 kapsamında sağlanan sosyal koruma önlemleri özetlenmiştir.

Tablo 1: Gelişmekte Olan Ülkelerde Covid-19 Kapsamında Sağlanan Sosyal Koruma Önlemleri

Latin Amerika Ülkeleri	Ülke Adı	Covid-19 Kapsamında Sağlanan Sosyal Koruma Önlemleri
	Brezilya	<ul style="list-style-type: none">Kayıt dışı çalışanlara, işsizlere ve mevcut sosyal yardım yararlanıcılarına Bolsa Familia Sosyal Yardım Programı ödemesi yıl sonuna kadar uzatıldı.Acil durum gelir planı yapıldı ve bu plan kayıt dışı çalışanları kapsayacak şekilde genişletildi.Bir Savaş Sandığı oluşturularak Pandemi ile mücadele için ek fon sağlandı.49 milyon Brezilya vatandaşına 600 BRL ödeme yapıldı.
	Şili	<ul style="list-style-type: none">Aylık geliri 525 \$ ile 2.000 \$ arasında olan 1 milyondan fazla kişi için 626 \$ ödeme yapıldı.3 milyonun üzerinde düşük gelirli Şililiye gıda ürünleri dağıtımı gerçekleştirilmiştir.Aile içi şiddeti önlemeye yönelik kadını destekleyici programlar gerçekleştirilmiştir.

	Kolombiya	<ul style="list-style-type: none"> Kredi borcu olan öğrencilere ve yoksul hane halklarına 3-40 milyon \$'lık bir ödeme yapıldı. Temiz Sayfa Yasası çıkarılarak vergi borçlularına ödemelerini telafi edebilmeleri için 1 yıllık süre tanınmıştır.
	Dominik Cumhuriyeti	<ul style="list-style-type: none"> Mevcut Tarjeta de Solidaridad sosyal yardım programına ek 70.000 hane halkı dahil edildi. 811.000 hane halkına 27 \$ ile 130 \$ arasında değişen aylık ödemeler yapıldı. Maaş kayıplarını ve gıda kıtlığını azaltmak için 591milyon \$'ı aşan ekonomik paket desteği sunuldu.
Orta Asya Ülkeleri	Kazakistan	<ul style="list-style-type: none"> Hükümet, sosyal güvenlik ağını artırmak ve işletmeleri, özellikle de KOBİ'leri desteklemek için 10 milyar \$ (KZT 4.4 trn veya GSYİH'nin yaklaşık % 9'u) tutarında kriz karşıtı paket tasarladı (OECD, 2020: 18-19). Destek programları ile 750.000'den fazla kişiye istihdam ve yaklaşık 4.6 milyon kişiye doğrudan gelir desteği sağlandı. 160 milyar KZT (386 milyon \$) tercihli kredi verirken, 1.6 milyondan fazla kişi ve 11.000 KOBİ kredi ödemeleri ertelendi.
	Kırgızistan	<ul style="list-style-type: none"> Nisan ayında Yeni Ekonomik Özgürlük Yasası'nın kabul edilmesinin ardından, hükümet bir Kriz Karşıtı Fonu oluşturdu. Tüm firmalar için geçici vergilendirme ve borç indirim önlemlerinin yanı sıra KOBİ'ler için ihracata yönelik mali teşvikler sundu. Toplumdaki yoksul ve savunmasız gruplar Sosyal Fon'dan aldıkları aylık ödemelere büyük ölçüde bağlı olduğu için hükümet özellikle hassas haneleri etkileyen fiyat artışına karşı koyma yönünde kömür fiyatlarını düzenledi.
	Türkmenistan	<ul style="list-style-type: none"> Maliyet tasarrufu planları yapıldı. Döviz kuru kontrolleri üzerine ekonomik önlemler alındı. Kit çalışanlarının ücretlerinde indirimde gidildi.
	Özbekistan	<ul style="list-style-type: none"> Acil sosyal ihtiyaçları karşılamak ve işletmeleri ve istihdamı desteklemek için bir Kriz Karşıtı Fonu (950 milyon Euro veya GSYİH'nin %1.5'i kadar) oluşturuldu. Şubat ayından bu yana, toplamda GSYİH'nin yaklaşık %2.5'i kadar sosyal harcama yapılmıştır; bu da sosyal ödemelerde toplamda %17 ve asgari ücretlerde %10'luk bir artışa karşılık gelmektedir (OECD, 2020:19). Temmuz ayına ait resmi verilere göre, ekonomik sektörlere 2.3 trn UZS vergi teşviği sağlandı ve Ağustos ayı sonunda çoğu Krizle Mücadele Fonu aracılığıyla işletmeleri ve hane halkı gelirlerini desteklemek için 6.1 milyar \$ harcandı.
Kuzey Afrika ve Orta Doğu Ülkeleri	Birleşik Arap Emirlikleri	<ul style="list-style-type: none"> Merkez Bankası, ana politika faiz oranını iki kez düşürdü ve bankaların ekonomiye kredi vermesini kolaylaştırmak için 256 milyar AED (27.2 milyar ABD \$) teşvik paketi açıkladı. Ekonomi Bakanlığı, işçi ücretlerini düşürmek, idari para cezalarının tahsilini askıya almak, vergi ödemeleri için son tarihi uzatmak ve şirketler için esnek çalışma izni ve diğer hizmet ücretlerini düşürmek gibi düzenlemelerde bulunmuştur. Yerel düzeyde, birkaç Emirlik hükümeti, indirgenmiş veya iptal edilmiş gümrük ücretleri, belediye ücretleri ve kamu hizmetleri faturaları şeklinde mali yardım önlemleri getirmiştir.
	Suudi Arabistan	<ul style="list-style-type: none"> Bankalara kredi ödemelerini Aralık 2020'ye kadar erteleme, özel sektöre kredileri artırma ve herhangi bir masraf olmaksızın kredileri yeniden yapılandırma talimatı verildi. Hükümet özel sektörü, özellikle de KOBİ'leri ve krizden en çok etkilenen sektörleri desteklemek için 70 milyar SAR (18.7 milyar \$)'lık bir ekonomik paket açıkladı. Krizden ciddi şekilde etkilenen özel sektör firmalarının maaşlarının bir kısmını karşılamak için 2.4 milyar \$ yardım yapıldı. Hükümet, en çok etkilenen şirketlerdeki Suudi işçilerin %70'ini ve en az etkilenen şirketlerdekilerin %50'sini kapsayan bir program kapsamında, şirketlerin işten çıkarılmasını önlemek için üç aylık bir süre için maaşların %60'ını tazmin etmeyi taahhüt etti. Temmuz ayı itibarıyla 90.000'den fazla firma ve 480.000 Suudi vatandaşı finansal destekten yararlandı.
	Tunus	<ul style="list-style-type: none"> Tunus Merkez Bankası ana politika faiz oranını düşürerek bankalara tüm kredi geri ödemelerini erteleme talimatı verdi. Hükümet yeni krediler için yatırım fonları ve devlet garantileri oluşturdu. İşten çıkarmaları sınırlamak için şirketler için likidite sağlanması gibi hafifletici tedbirler alındı. Düşük gelirli, dezavantajlı gruplar ve korunmasız hane halkları için konut ve 103 milyon \$ destek fonu oluşturuldu. Koronavirüs krizinden ciddi şekilde etkilenen firmaları takip etmek için izleme ve destek

	<p>birimi oluşturuldu.</p> <ul style="list-style-type: none">• Tunus ayrıca kriz ve sosyoekonomik sonuçlarıyla mücadele için AB'nin 800 milyon TND'lik (276.5 milyon \$) bağışından yararlandı.• İtalya ayrıca Tunuslu şirketleri desteklemek ve krizin sosyoekonomik etkisini hafifletmek için 50 milyon Euro kredi verdi.
Fas	<ul style="list-style-type: none">• Fas Merkez Bankası, ana politika faiz oranını %1.5'e düşürdü,• Bankaların temettü ödemeleri ertelendi.• KOBİ'ler ve serbest meslek sahipleri için kredi geri ödemelerini askıya alındı.• Pandemiden etkilenen işletmeleri ve haneleri desteklemek için, devlet tarafından finanse edilen ve hem kamu sektörü, şirketler ve özel şahısların gönüllü katkılarıyla GSYİH'nin yaklaşık %3'ü değerinde özel bir fon oluşturuldu.• Önlemler arasında sosyal katkı ve gelir vergisi ödemelerinde ertelemeler, kriz sırasında geçici olarak işsiz kalan ulusal sosyal güvenlik sistemine bağlı işçiler için aylık ödenek ve kayıt dışı sektördeki haneler için hedeflenen nakit transferleri de yer almaktadır.
Lübnan	<ul style="list-style-type: none">• Lübnan Merkez Bankası, bankacılık kuruluşlarının beş yıllık istisnai sıfır faizli krediler sağlamasına izin verdi.• Hükümet, tüm vergilerin dosyalanması ve ödenmesinin askıya alınması, kamu sektöründeki günlük işçileri, sağlık çalışanlarını ve çiftçileri desteklemeyi amaçlayan 797 milyon \$'lık teşvik paketinin başlatılması ve sübvansiyonlu krediler dahil olmak üzere KOBİ işletmeleri ve hane halklarını desteklemek için bir dizi önlem açıkladı.• İlgili bakanlıklar en yoksul ailelere nakit yardımı dağıtmak için bir plan uygulamaktadır.• Ekonomik kurtarma planı Nisan ayında Parlamento tarafından resmen onaylandı ve IMF'den henüz onaylanmamış olan 10 milyar \$'lık bir yardım için başvuruda bulunuldu.
İran ⁶	<ul style="list-style-type: none">• İran Hükümeti, Mart 2020'de yaklaşık 1.000 Trilyon Riyal (GSYİH'nin yaklaşık %5'i) tutarında bir erken kurtarma paketi ile erken müdahale gerçekleştirdi (United Nations Islamic Republic of Iran [UNIRI], 2020).• 3 milyon haneye (asgari ücret alan dört kişilik) nakit transferi, artı talep üzerine ucuz mikro / küçük krediler verildi.• İşletmelere (toplam tutarın %75'i); ucuz (%4) faiz oranları ile kredi paketi verildi.• Talep eden tüm haneler için 10 milyon Riyali ücretsiz faiz oranlı kredi tahsis edildi (ve kadın reisli hanelere 20 milyon Riyali ücretsiz kredi tahsis edildi).• İş dünyasının üç aylık bir dönem için Hükümete yaptığı tüm ödemelerde moratoryum (vergiler, istihdam sigortası katkıları, kredilerdeki faiz oranları, hizmet faturalar vb.) ilan edildi.• Tıbbi ekipman için ayrılan 120 Trilyon Riyal;• İşsizlik sigortası fonuna 50 Trilyon Riyal tahsis edildi.• Yasal Asgari Ücret %20 oranında artırıldı (UNIRI, 2020).
Türkiye	<ul style="list-style-type: none">• 2 milyondan fazla vergi mükellefi için KDV, WHT ve sosyal güvenlik katkı ödemeleri 6 ay süreyle ertelendi.• Resmi makamlara irtifak hakkı ödemeleri ve kira ödemeleri ertelendi.• Devlet bankaları, faiz oranlarını düşüren ve ödemeleri ertelenen kredileri açıkladı.• 1.9 milyon vatandaşın gelir vergisi beyannamesi ve ödemeleri ertelendi.• Firmalara 450 milyar TL ek kredi desteği sağlandı.• 20 milyar TL nakit maaş desteği sağlandı.• Bankalar, şirketlerin ve bireylerin kredi geri ödemelerini erteledi.• 7 milyar TL asgari ücret desteği sağlandı.• Uzaktan çalışma hem kamu sektörü hem de özel sektör için teşvik edildi ve desteklendi.• Kısa çalışma ödeneği sağlandı. Kısa çalışma ödeneğinin şartları kolaylaştırıldı.• İşten çıkarma yasağı ve ücretsiz izin döneminde ödeme yapılmasına ilişkin Torba Kanun (7244 Sayılı Kanun) çıkarıldı. Ücretsiz izne çıkarılan çalışana İşsizlik Sigortası Fonu'ndan ödeme yapılması sağlandı (Balci, 2020: 48-49).• En düşük emekli maaşı 1.500 TL'ye çıkarıldı.• Belediyelere 3 milyar TL ek destek sağlandı.• Şirketlerin alacak sigortası kapsamı 125 milyon TL'ye çıkarıldı• 32.000 ek sağlık personeli istihdam edilmesi planlandı.• 3 milyondan fazla vatandaşa 1.000 TL tutarında yardım yapıldı.• Tüm sağlık çalışanları 3 ay boyunca en yüksek performans maaşı aldı ve bu ödemeler için 4.5 milyar TL fon ayrıldı (Klynveld Peat Marwick Goerdeler [KPMG], 2020).

Kaynak: OECD (2020), (2020a), (2020b) raporlarından derlenerek yazar tarafından oluşturulmuştur.

Seçilmiş ülke örneklerinin Covid-19 süresince aldıkları ekonomik ve sosyal tedbirlerin bölgesel analizine göre Güney Amerika ülkelerinde alınan önlemler; acil yardım fonlarının oluşturulması, kayıt dışı çalışanların kapsama alınması için çalışmalar yapılması, nakdi sosyal yardım ödemeleri, geçici işsizlik yardımı, vergi indirimleri gibi başlıklar altında sayılabilir. Orta Asya ülkelerinde alınan önlemler; kredi ve vergi borçları erteleme ve yeniden yapılandırma, KOBİ'lere ve işletmelere nakdi destekler, gıda piyasalarında fiyat düzenlemesi, tasarruf tedbirleri, döviz kuru düzenlemeleri, acil sosyal ihtiyaç fonları oluşturulması, sosyal harcamaların GSYİH içindeki paylarının artırılması ve nakdi yardımlar gibi önlemlerdir. Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde; ana para faiz oranlarını düşürme kararları, kredi ödeme kolaylıkları ve mikro kredi uygulamaları, kriz teşvik paketleri, vergi ödemelerinin askıya alınması, özellikle özel sektörü desteklemeye yönelik krediler sağlanması, iş tutma programları (Suudi Arabistan), kayıt dışı sektör için nakit transferler (Fas), ihtiyaç duyan hane halklarına nakdi yardımlar yapılması ve sosyal harcamaların GSYİH'nin %3-5 oranında artırılması gibi (İran, Fas) ekonomik önlemlerdir. İran'da diğer ülkelerden farklı olarak kadın reisli hane halklarını destekleyen ekonomik program gerçekleştirildiği görülmektedir. İran ve Türkiye örneklerinde, sosyal harcama miktarlarında artışa gidilmesi, işletmeler ve hane halklarına nakit ödeme kolaylıkları ve yardımlar, asgari ücret artışı, kredi faizlerinin düşürülmesi, vergi ödemelerinin ve borçların askıya alınması veya muafiyeti, uzaktan çalışma/esnek çalışmanın desteklenmesi, işsizlik sigortası destekleri, sağlık sektörünün ve çalışanlarının ekonomik olarak desteklenmesi (Türkiye) ve talep eden hane halkları ve şirketler için kredi kolaylıkları sağlanmıştır.

Önlemler genellikle mevcut nakit transferinin geçici olarak genişletilmesini, aynı programlar ve mevcut programların kapsamına girmeyen savunmasız kişilere ulaşmak için ek transferler gerçekleştirilmesini içermektedir. Gentilini vd.'nin (2020), 215 ülke üzerinde gerçekleştirdiği pandemi döneminde sosyal koruma önlemleri analizi de benzer bir sonuca varmıştır. Buna göre, nakit transferleri, en yaygın kullanılan sosyal yardım şekli olarak ortaya çıkarken, sosyal yardım hala küresel müdahalelerin çoğunu oluşturmaktadır (Gentilini vd., 2020).

Sosyal yardımdan sonra, geçici işsizlik yardımları, vergi ve kredi borçlarının ertelenmesi ya da yeniden yapılandırılması gibi tedbirler yaygındır.⁷ Bunların yanında kayıt dışı çalışanlara yönelik kapsayıcı tedbirlere yalnızca Brezilya'da, Şili'de ve Fas'ta yer verildiği görülmüştür. İşsizliği önlemeye yönelik tedbirlere iş tutma programları ile Suudi Arabistan ve esnek çalışma, kısa çalışma ödenekleri ile Türkiye örneklerinde rastlanmıştır. İncelenen ülke örneklerinde faiz düşürme, fiyat düzenlemeleri gibi piyasaları düzenleyici tedbirlerin yanında sosyal yardımların ilk başvurulan sosyal koruma mekanizması olduğu görülmektedir. Sosyal yardımların ise çoğunlukla nakdi destek odaklı, acil kurtarma ödemelerinden oluştuğu söylenebilir. Bunun yanında, vergi indirimleri, kısa çalışma ödenekleri, kredi ve vergi ödeme kolaylıkları gibi dolaylı nakdi yardımlar olduğu anlaşılmaktadır. Sosyal koruma mekanizmalarında savunmasız gruplar olarak düşük gelirli haneler merkeze alınmış görülmektedir. İran'da ve Şili'de kadınlar, Fas'ta ve Suudi Arabistan'da işsizler, kayıt dışı çalışanlar için, Türkiye'de ise sağlık çalışanları için özel sosyal koruma tedbirlerinin alındığı görülmektedir. Bir ara not olarak, Covid-19 ile birlikte aile içi şiddet vakalarının önlemesine yönelik kadını destekleyici programlar yalnızca Şili örneğinde görülmüştür (OECD, 2020b). Eğitime ulaşım ve fırsat eşitliğinin sağlanması için bilgi iletişim teknolojilerini destekleyen önlemler veya izolasyon sebebi ile daralan sosyal hayatı düzenleyici tedbirler gibi sosyal koruma önlemleri ise OECD raporlarında yer almamaktadır.

3. ÖNERİLER

Daha kalıcı ve kriz durumlarında dayanıklı sosyal koruma önlemleri geliştirmek ve mevcut sosyal koruma sistemlerindeki eksiklikleri gidermek için Covid-19 gelişmekte olan ülkeler için bir fırsat olabilir. Gelişmekte olan ülkelerin sosyal koruma önlemlerine ilişkin mevcut durumları ve Covid-19 sürecinde geliştirdikleri koruma stratejileri değerlendirildiğinde bu ülkeler için üç başlık altında çeşitli öneriler geliştirilmiştir:

3.1. İşsizlik Sigortası Kapsamı ve Kayıt Dışı İlişkin Öneriler

İşsizlik sigorta kapsamının dar olması, çalışanları kriz döneminde daha kırılgan hale getirmektedir. Kayıt dışı çalışanlar ise hizmet sözleşmelerinin koruması altında olmadıklarından ekonomik krizden ilk etkilenecek gruplardan birini oluşturmaktadır. İşsizlik sigortasının dar kapsamlı ve işçi ücretlerinin düşüklüğü de göz önüne alınırsa bu kişilerin mevcutta tasarruflarının olmadığı varsayılabilir. Pandemi kayıt dışı çalışanların iktisadi koruma politikalarına dahil edilmesi konusunda politikacılara bir fırsat sunmaktadır. Öncelikle, kayıt dışı istihdam edilen çalışanların sosyal sigorta (SGK) kayıtlarını tutan firmalara, söz konusu çalışanları belirli bir süre (örneğin 3 ay) istihdamda tutmalarına karşılık olarak, ceza afları veya sosyal güvenlik pirim teşvikleri sağlanabilir; kısa çalışma ödeneklerinden faydalanmalarının yolu açılabilir (Uysal, 2020).

Kayıtlı ve kayıt dışı istihdamın yapısına bağlı olarak, örneğin düşük gelirli işçilerin payı açısından, bu işçilere gelir desteği veya maaş vergilerinden veya sosyal katkı paylarından geçici muafiyetler sağlanabilir. İş verenler de bu işçileri maaş bordrolarında tutmaya teşvik edilerek bu işçilerin istihdam kayıtlarını tutabilir. Bu işçiler için SGK kaydı oluşturulması koşulu ile krediye erişim olanakları sağlanabilir veya doğrudan gelir destekleri verilebilir.

Dünyada kayıt dışı çalışanların nispeten kısıtlı olduğu yüksek gelirli ülke gruplarında dahi kendi hesabına çalışanlar için farklı düzenlemeler öngörülmektedir. Arjantin’de ve Brezilya’da kayıt dışı çalışanlara doğrudan gelir desteği sağlanmakta, ABD’de ve İrlanda’da ise kayıt dışı çalışanların işsizlik sigortasından faydalanmasının yolu açılmakta, İspanya ve İtalya ise kendi hesabına çalışanlara doğrudan gelir destekleri sağlamaktadır (Uysal, 2020).

Diğer yandan, *iş tutma programları (job retention schemes)*, firmaların geçici şoklarla (iflas, arz ve talepte ani düşüşler, doğal afetler gibi) başa çıkmalarına yardımcı olmak için kimi gelişmiş ülkelerde halihazırda uygulanan (Almanya, İtalya gibi); çalışılan saat süresinde geçici kesintiler için sübvansiyon sağlanması ve işçinin çalışmadığı saatler nedeniyle kaybettiği kazancın sübvansiyon edilmesini içermektedir. İş tutma programları işverenlerin çalışanlarının maaşlarının bir kısmını ödemek için finansal desteğe erişmelerine izin veren geçici bir girişimdir. İş tutma programları olmadan birçok işçinin işsizlik sigortası olmadan işten çıkarılması muhtemeldir. “Bu şekilde hem mevcut işlerin krizde yok olmasını hem de ani işsizlik hareketlerini engellemektedir” (Gerard vd., 2020: 286). Dahası hükümetler gelir desteğini çalışanlarına kanalize etmek için firmaları aracı olarak kullanabileceklerinden, yeni bir iş tutma planı oluşturmak, lojistik olarak bir işsizlik sigortası programı oluşturmaktan daha kolaydır. Bazı gelişmekte olan ekonomilerde iş tutma programı örnekleri şu şekilde sıralanabilir: Tayland’da yeni bir iş tutma planı işçilerin aylık kazançlarının sabit bir bölümünü kapsamaktadır; Fas’ta, yeni bir program, işlerini geçici olarak askıya alınması gereken işçilere sabit bir aylık miktar sağlamaktadır; Brezilya ve Güney Afrika iş tutma planları kapsamında işçilerin aldığı ücret miktarı sabit değildir, ancak yerine geçtiği terk edilmiş kazançlardan daha düşüktür (Gerard vd., 2020: 287-288).

Esnek ve uzaktan çalışma koşullarının desteklenmesi, esnek çalışabilme yeteneğinin geliştirilmesi konuları da işsizlikten koruyucu mekanizmalar arasında sayılabilir. Zira benzer bir krizde hızlı bir şekilde uzaktan çalışmaya geçebilen sektörler daha az kayıp yaşayacaktır. Evden çalışma olanağını geliştirmek, işgücü piyasalarının dayanıklılığı için önemli bir unsur olarak sayılmakta; ABD gibi ülkeler gelecekte çeşitli sektörlerde evden çalışabilme yeteneğini geliştirmenin yolları üzerine çalışmaktadır (Dingel ve Neiman, 2021). Aşılama ve çalışma birlikteliğinin sağlanması, çalışan kişilerin aşırı çabuk erişimin sağlanması ve bu konudaki teşvikler de istihdamın istikrara kavuşmasında etkili olabilir.

3.2. Sosyal Sigorta ve Sosyal Yardımların Kapsamına İlişkin Öneriler

Sosyal yardımlar tüm Dünyada krizler karşısında başvuru alan ilk sosyal koruma mekanizmalarıdır ve koruyucu sosyal politikaların dar kapsamlı olduğu gelişmekte olan ülkelerde giderek tamamlayıcı niteliklerini yitirmektedir. “Covid-19’a yanıt olarak 11 Aralık 2019 itibarıyla, toplam 215 ülkede 1414 sosyal koruma tedbiri planlanmış veya uygulamıştır.” (Gentilini vd., 2020: 2).

Dolayısıyla bu ülkelerde sosyal yardımların kapsamını geliştirmek ve miktarlarını artırmak konusunda özel bir çaba sarf edilmeli veya mevcut sosyal sigorta mekanizmalarının kapsamı genişletilmelidir. Bu konuda uluslararası kuruluşlarla olan iş birliği mekanizmaları geliştirilmeli, bu kuruluşların sağladıkları fonlar sosyal koruma mekanizmalarının güçlendirilmesi yönüne kullanılmalıdır.

Sosyal yardımlar, sosyal koruma programları içerisinde yeterli gelire sahip olmayan kişiler için son mercide sağlanan maddi destek olarak tanımlanmaktadır. Sosyal güvenlik sisteminin açıklarını kapatıcı bir işlev görür ve sosyal sigorta sisteminin sağladığı güvenceden faydalanamayanlara yönelik koruma sağlar (Hacimahmutoğlu, 2009). Sosyal yardımlar, koşullu veya koşulsuz nakit transferleri, aynı ve nakdi yardımları kapsamaktadır. Aynı yardımlar konularına göre, gıda yardımları, yakacak yardımları, kıyafet yardımı, ev eşyası yardımı şeklinde sınıflandırılabilir. Sosyal yardımlar; düşük gelirli, yaşlılar, engelliler, ani bir şekilde sosyal destek mekanizmasından mahrum kalanlar, işsizler ve kadınlar gibi dezavantajlı gruplara verilirler. Sosyal yardım mekanizması gelişmiş olan ülkelerde (İngiltere gibi), sosyal yardımlar yalnızca dezavantajlı gruplara değil, herhangi bir konu ile ilgili desteğe ihtiyaç duyan nüfusa da verilmektedir (hamile kadınlar, bekar ebeveynler ve öğrenciler gibi) (Seçkiner Bingöl, 2015). Sosyal yardımlar, gelişmekte olan ülkelerde ise çoğunlukla iş kaybı, gelir şoku gibi kriz durumlarını azaltmak için tasarlanmıştır. Mevcut sosyal yardım programları bu nedenle birçok haneye acil destek sağlamak için paha biçilmez mekanizmalar sağlamaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde nüfusun küçük bir bölümü sosyal sigorta kapsamındayken, nüfusun %30-%50'lik bir bölümü sosyal yardımlara erişebilmektedir (Bkz. Şekil 3). Bu durumda, mevcut sosyal yardım fonlarına ayrılan kaynakların artırılması yanında bunlara daha çok insanın düzenli olarak erişebilmesi konusunda çaba sarf edilmelidir. Mevcut sosyal yardımlara erişim problemleri, sosyal yardımlardan haberdar olmama (bilgi iletişim teknolojilerine erişim ile ilgili problemler), yardımların dağıtımındaki organizasyon sorunları, yoksulların yardımlara erişme yolları ile ilgili problemler (ulaşım sıkıntısı, çekingenlik-utanma gibi) olabilir (Seçkiner Bingöl, 2015). Bu sorunların aşılmasında yerel yönetimlerin yetkilendirilmesi ve STK'larla yakın iş birliği gereklidir. Merkezi hükümetlerin nüfusun ulaşılması daha zor kesimlerine yardım etmeleri için güvenilir ortaklar vardır (Gerard vd., 2020). Sosyal yardımların kapsamının genişletilmesi ve düzenli bir hal alması ile ilgili kimi ülkelerin halihazırda başvurduğu diğer bir yöntem evrensel temel gelir uygulamasıdır.

Evrensel temel gelir Covid-19 pandemisi ile birlikte yeniden tartışılmaya başlanan sosyal koruma önlemlerinden biridir. Genel anlamda bir ülkedeki vatandaşların hepsine veya belirli bir düzeyin altında gelire sahip vatandaşlara kamu kaynakları kullanılarak düzenli ve şartsız bir nakdi ödenek tahsis edilmesi olarak tanımlanmaktadır (Seçkiner Bingöl, 2020). Evrensel temel gelirden ayrıtılı ihtiyaç tespiti ve çalışma şartı aranmamakta; toplumun her bir bireyine çalışmayı caydırmayacak miktarda ödeme yapılmaktadır. Halihazırda evrensel temel geliri kısmi bir biçimde uygulayan ABD'nin Alaska Eyaleti, Finlandiya, İran ve Brezilya gibi ülkeler bulunmaktayken, İngiltere, İspanya ve Almanya gibi ülkelerde de uygulaması tartışılmaktadır (Seçkiner Bingöl, 2020). Brezilya'da pandemi sonrası Mart 2020'de kabul edilen bir yasa ile 59 milyon düşük gelirli vatandaşa asgari ücretin yarısı kadar bir ödeme yapılmıştır (Telles, 2020). İspanya minimum gelir adını verdiği bir paketi Mayıs 2020'de hayata geçireceğini beyan etmiştir (Martinez, 2020). İngiltere'de halkın %51'i pandemi sonrası evrensel temel geliri desteklemiş (Stone, 2020), Galler hükümeti, Mayıs 2021'de pilot evrensel temel gelir uygulamasına başlamıştır (Morris, 2021). Evrensel temel gelir, ekonomik kırılganlığın arttığı dönemlerde koruyuculuğu yüksek bir sosyal destek aracı olabilir. Uzun süre işsizlik dönemlerinde hafifletici bir destek mekanizması olma, aile içi şiddeti önlemede kadını destekleyen bir araç olma, minimum da olsa kalıcı ve düzenli bir gelir güvencesi sağlama gibi avantajlara sahiptir. Temel gelir uygulaması, belirli bir nüfusu hedef alan düzenli ve nakdi ödeme garantisi vermesi bakımından, mevcut sosyal yardımların erişebilirlik ve kapsayıcılık problemlerini de önemli ölçüde gidermektedir.

Birleşmiş Milletler kapsayıcı sosyal koruma önlemleri üzerine yazdığı bir raporda (UN, 2018), sosyal korumada evrensel temel geliri öncelikli olması gereken programlar dahilinde sınıflandırmıştır. Buna göre yoksulları hedef alan programlardan ziyade evrensel yaklaşımlar tercih edilmelidir. Sosyal

korumada evrensel yaklaşım, en savunmasız olanlar dahil olmak üzere en uygun yararlanıcıları kapsar, insanların yoksulluğa düşmesini engeller. Hedeflenmiş programlar ise dışlama ve dahil etme hatalarına düşmesi muhtemel, topluluk içinde gerilim yaratan idari olarak da karmaşık ve pahalı programlardır (UN, 2018). Diğer yandan evrensel temel gelirin yönetimi kolaydır ve temel gelirden sağlanan fayda bir hak olduğu için⁸ yararlanıcıları güçlendirir (UN, 2018). Evrensel temel gelirin kamusal harcamaları artıracığı, maliyetinin çok yüksek olduğu ve zenginlere verilirse eşitsizlikleri artıracığı yönünde tartışmalar da bulunmaktadır (Seçkiner Bingöl, 2020). Temel gelirin negatif gelir vergisi ve artan oranlı destek yöntemleri ile birlikte uygulanması halinde⁹ zenginlere ödenen miktarların vergi yolu ile geri alınması söz konusu olmakta ve bu dezavantaj bertaraf edilebilmektedir. Temel gelirin maliyetli olduğu konusu da tartışmalıdır. Harvey'in (2006) araştırması ABD'de temel gelir uygulamasının maliyetinin karşılanabilir olduğunu göstermektedir. Pereira'da (2017) Kanada üzerine yaptığı araştırmada temel gelirin çok pahalı olduğu tezine karşılık maliyetlerin makul seviyeye çekilebileceği sonucuna ulaşmıştır.

3.3. Yerel Yönetimler ve Sivil Toplum Kuruluşlarına İlişkin Öneriler

Yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları küreselleşme ile birlikte sosyal politika konularında önemli dağıtıcı ve organize edici aktörler haline gelmiştir. Birçok ülkede sosyal hizmet ve sosyal yardım hizmetleri yerelleşmiştir (Seçkiner Bingöl, 2019). Yerel yönetimlerin ve sivil toplum kuruluşlarının merkezi hükümetin ulaşması zor olan nüfusa hizmet götürme konusunda önemli rolleri bulunmaktadır. Dolayısıyla gelişmekte olan ülkelerde kriz ve afet durumlarında yerel yönetim ve sivil toplum kuruluşları ile yakın iş birliği ve temas halinde bulunmak ve bu aktörleri güçlendirmenin üzerinde durulması gerekir.

Yerel yönetimlerin Covid-19 sürecindeki faaliyetleri konulu çalışmasında Kavas Bilgiç (2021: 5-14), yerel yönetimlerin bu süreçte; kamuoyunu bilgilendirme faaliyetleri yürütme, sosyal yardım hizmetlerinin tedariki ve dağıtımı (sıcak yemek dağıtımı, gıda ve temizlik malzemelerinin tedariki, evsizlere barınma sağlanması gibi), evden çıkmayan insanların ihtiyaçlarının giderilmesi, sokak hayvanlarının beslenmesi, online eğitimde internet erişimi olmayan yerlere fiber alt yapı hizmetlerinin götürülmesi, sağlık hizmetlerinin dağıtımı konusunda yaşanan aksaklıkların (ecza tedariki gibi) giderilmesi, düzenli aralıklarla temizlik çalışmaları yapılması gibi konularda önemli rolleri olduğunu belirtmiştir.

Ayrıca yerel yönetimlerin bu süreçte artması muhtemel ev içi şiddete yönelik önlemlerin geliştirilmesi (aile içi destek ve danışmanlık hizmetleri verilmesi), online psikolojik destek hizmetleri sağlanması, evde eğitim gören öğrencilere yönelik boş zaman aktivitelerinin düzenlenmesi (online müze, tiyatro, konser gibi), online sosyal etkinlikler düzenlemesi (yarışmalar, zeka oyunları gibi), sokağa çıkış saatleri esnasında müzik yayını yapılması, bilgilendirici broşür dağıtımı, park ve yürüyüş yollarının mesafelendirilmesi gibi faaliyetlerle sosyal hayatın düzenlenmesi konusunda da önemli rolleri bulunmaktadır.

4. SONUÇ

Bu çalışmada Covid-19 pandemisi ile mücadelede diğer ülkelere göre bazı ekonomik ve sosyal dezavantajlar barındıran gelişmekte olan ülkelerin sosyal koruma stratejileri üzerine bir analiz yapılmış ve bu ülkeler için daha kapsayıcı ve kalıcı çözümler ne olabilir? sorusuna yanıt aranmıştır.

İlk olarak gelişmekte olan ülkelerin sosyal koruma stratejileri ile ilgili bazı temel özellikler ve problemler tespit edilmiştir. Buna göre, mevcut alt yapı (daha yoksul olma, ekonominin kırılgan olması, suya erişim olanaklarının kısıtlı olması, bilgi iletişim teknolojilerine erişimin kısıtlı olması gibi) problemlerinin yanı sıra gelişmekte olan ülkelerde çalışan nüfusun işsizlik sigortası kapsamının dar olması, yaygın kayıt dışı çalışma, sosyal sigortalardan yararlanan nüfus yüzdesinin çok düşük olması, sosyal yardımların ise ihtiyacı olan nüfusun yalnızca bir kısmına ulaşabilmesi gibi sorunlar olduğu görülmüştür. IMF'in Gelişmekte Olan Ekonomiler Raporu'ndan farklı coğrafyalardan (Latin Amerika, Orta Asya, Kuzey Afrika ve Orta Doğu) seçilen 15 ülkenin Covid-19 süresince gerçekleştirdiği sosyal koruma stratejilerine yönelik yapılan analizde ise, bu ülkelerde alınan ekonomik önlemlerin mevcut nakit

transferlerin geçici olarak genişletilmesi, kriz zamanı sayıları artan savunmasız gruplar için ek transferler gerçekleştirilmesi, GSYİH'dan sosyal harcamalara ayrılan payların artırılması, kredi ve vergi ödememe kolaylıkları, kısa çalışma ödenekleri gibi krizin etkilerini gidermeye yönelik hafifletici ekonomik önlemler olduğu görülmüştür.

Pandeminin ekonomik etkilerini hafifletmek hükümetler için birçok zorluğu barındırmakta ve aslında bu konuya yönelik çözümler birçok yönden eksik veya kusurlu kalabilmektedir. Ancak hükümetlerin bu yönde bazı politikalara öncelik vererek daha etkili çözümler bulması muhtemeldir. Sosyal sigorta programlarına dayalı hükümet müdahaleleri birçok kayıtlı çalışana ve kayıtlı serbest meslek sahibine kabaca da olsa ulaşabilir, ancak gelişmekte olan ülkelerde işgücünün önemli bir parçası olan kayıt dışı sektör gözden kaçmaktadır. Kayıt dışı çalışanları sosyal güvenlik kayıtlarında tutmak için ceza afları, pirimler, kısa çalışma ödenekleri, kredi kolaylıkları gibi teşvikler sağlanabilir. İş verene doğrudan gelir destekleri sağlama yöntemine birçok gelişmiş ülkede başvurulmaktadır. İş tutma programları, geçici işsizlik ve mevcut işlerin yok olmasını önlemede uygulanabilecek diğer yöntemlerden biridir. Esnek ve uzaktan çalışma koşullarının desteklenmesi, mümkün olan tüm sektörlerde esnek çalışabilme olanaklarının geliştirilmesi de kriz durumunda işsizlikten koruyucu mekanizmalar arasında sayılabilir. Çalışan kişilerin aşılması yönündeki teşvikler, aşılama ve çalışma birlikteliğinin sağlanması da istihdamın toparlanmasında etkilidir.

Gelişmekte olan ülkelerde nüfusun küçük bir bölümü sosyal sigorta kapsamındayken, nüfusun %30-%50'lik bir bölümü ise sosyal yardımlara erişebilmektedir. Koruyucu sosyal politikaların dar kapsamlı olduğu gelişmekte olan ülkelerde sosyal yardımlar ise tamamlayıcı niteliklerinden sıyrılıp, kriz durumlarında başvuru alan ilk sosyal koruma mekanizması olma özelliğini göstermektedir. Dolayısıyla bu ülkelerde sosyal yardımlar, savunmasız gruplar için hayati bir önem taşımaktadır. GSYİH'dan sosyal harcamalara ayrılan payın artırılması, sosyal yardımlara ayrılan mevcut bütçenin artırılması yanında bunlara daha çok insanın düzenli erişebilmesi konusunda çaba sarf edilmelidir. Bu konuda uluslararası kuruluşlarla olan iş birliği mekanizmalarının geliştirilmesinin yanında, sosyal yardım alan kitlenin erişim problemleri için yerel yönetimler ve STK'larla yakın birliktelik sağlanmalıdır. Sosyal yardımların kapsamının genişletilmesi ve düzenli bir hal alması ile ilgili diğer bir çözüm ise evrensel temel gelir uygulamasıdır. Evrensel temel gelir, belirli bir nüfusu hedef alan düzenli ve hak temelli bir nakdi destek mekanizması olarak, ani kriz durumlarında, sosyal yardımlara göre daha erişebilir, kapsayıcı ve koruyucu bir çözüm sunmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları sosyal koruma mekanizmalarının işlerliğini ve kapsayıcılığını kolaylaştırıcı aktörler olarak dikkate alınmalıdır. Pandemi benzeri halk sağlığını ilgilendiren kriz durumlarında da yerel yönetimler koruyucu politikaların uygulanmasında önemi anlaşılan kurumlar olmuştur. Yerel yönetimlerin merkezi hükümetin ulaşması zor nüfusa hizmet götürme konusunda önemli rolleri bulunmasının yanında, pandemide evden çıkamayan insanların ihtiyaçlarının giderilmesi, internet erişimi olmayan yerlere fiber alt yapı hizmetlerinin götürülmesi, sağlık hizmetlerinin dağıtımı konusunda yaşanan aksaklıkların giderilmesi, düzenli aralıklarla temizlik çalışmaları yapılması, kısıtlanan sosyal hayatın düzenlenmesi gibi konularda kilit rolleri bulunmaktadır. Dolayısıyla bu ülkelerde kriz ve afet durumlarında yerel yönetim ve sivil toplum kuruluşları ile yakın iş birliği ve temas halinde bulunmanın ve bu aktörleri güçlendirmenin üzerinde durulması gerekir. Covid-19 ile birlikte kriz yönetimi; savunmasız grupların güçlendirilmesi ve katılımcı yaklaşımların desteklenmesi, dijital eğitime ulaşım ve bu hususta fırsat eşitliğinin sağlanmasına yönelik BİT destekli önlemler gibi konuların ele alınması ise gelecek çalışmalar için önerilebilir.

NOTLAR

¹ Gelişmekte olan ülkeler için IMF'in Dünya Ekonomisine Bakış (2018) Raporu'nda sunduğu "Gelişmekte Olan Ekonomiler" listesi baz alınmıştır.

² Düşük ve alt orta gelir grubu ülke sınıflandırması için Dünya Bankası verilerinden yararlanılmıştır: World Bank Data (2021a) <https://data.worldbank.org/country/XM>, <https://data.worldbank.org/country/XN>, E.T: 20.03.2021.

³ BBC News, Dünya Bankası'ndan Yoksul Ülkelerin Covid-19 Aşısına Erişmesi için 12 milyar Dolarlık Program, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54350127>, E.T. 20.03.2021.

⁴ Gelişmekte olan ülkeler örneklemini IMF'in Dünya Ekonomisine Bakış (2018) Raporu'nda sunduğu Gelişmekte Olan Ekonomiler listesinden seçilerek oluşturulmuştur (IMF, 2018: 134-135).

⁵ Ayrıca OECD'nin bu bölgeler üzerine yazdığı Koronavirüsle Mücadele Raporları'nda (2020, 2020a, 2020b), yeterli veriye ulaşılabilen ülkeler de örneklemin oluşturulmasında etkili olmuştur.

⁶ İran ve Türkiye için OECD raporları dışında kaynaklar kullanılmıştır. Referanslar tablo içerisinde gösterilmiştir.

⁷ Gentilini vd.'nin (2020) araştırmasında da işsizlik yardımları 215 ülkede, sosyal sigorta yardımlarının çoğunu oluşturmaktadır (346 programdan 103'ü).

⁸ Evrensel temel gelir literatürde temel vatandaşlık geliri olarak da adlandırılmaktadır. Devlet tarafından tüm vatandaşlara düzenli nakdi ödeme tahsisini garanti eden bir tür vatandaşlık hakkı olarak nitelendirilmektedir (Bkz. Seçkiner Bingöl, 2020).

⁹ Ayrıntılı bilgi için Bkz. Kaya, M. (2019).

YAZAR BEYANI

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı

Bu çalışma etik kurul izni gerektiren bir analizi kapsamadığından etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Yazar Katkıları

Yazar, çalışmanın tamamını tek başına gerçekleştirmiştir.

Çıkar Çatışması

Yazar açısından ya da ikinci taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Balcı, Y., G. Çetin (2020), "Covid-19 Pandemi Sürecinin Türkiye'de İstihdama Etkileri ve Kamu Açısından Alınması Gereken Tedbirler", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Covid-19 Sosyal Bilimler Özel Sayısı, 19(37), 40-58.

BBC News (2020), Dünya Bankası'ndan Yoksul Ülkelerin Covid-19 Aşısına Erişmesi için 12 milyar Dolarlık Program, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54350127>, E.T. 20.03.2021.

Cooley, L., J. F.Linn (2020), Developing Countries Can Respond to COVID-19 in Ways That Are Swift, at Scale, and Successful, <https://www.brookings.edu/blog/future-development/2020/06/04/developing-countries-can-respond-to-covid-19-in-ways-that-are-swift-at-scale-and-successful/>, E.T: 09.02.2021.

Daştan, İ., V. Çetinkaya (2015), "OECD Ülkeleri ve Türkiye'nin Sağlık Sistemleri, Sağlık Harcamaları ve Sağlık Göstergeleri Karşılaştırması", *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 5(1), 104-134.

Dingel, J., B. Neiman (2020), "How Many Jobs Can be Done at Home?," Covid Economics: Vetted and Real-Time Papers, 1,3 April, <https://cepr.org/content/covid-economics-vetted-and-real-time-papers-0>, E.T: 20.06.2021.

Dünya Bankası ASPIRE İndeks (2008-2018), <https://www.worldbank.org/en/data/datatopics/aspire/region/income-group-comparison>, E.T: 10.02.2021.

Gentilini, U., M. Almenfi, P. Dale (2020), "Social Protection and Jobs Responses to COVID-19: A Real-Time Review of Country Measures", COVID-19 Living Paper Version 14, December 11, 2020, Washington, D.C.: World Bank Group.

- Gerard, F., C. Imbert, K. Orkin (2020), "Social Protection Response to the COVID-19 Crisis: Options for Developing Countries", Oxford Review of Economic Policy, 36(1), 281-296.
- Gottlieb, C., J. Grobovšek, M. Poschke, F. Saltiel (2021), Working from Home in Developing Countries, <https://voxeu.org/article/working-home-developing-countries>, E.T: 28.06.2021.
- Hacımahmutoğlu, H. (2009), "Türkiye'deki Sosyal Yardım Sisteminin Değerlendirilmesi" DPT Uzmanlık Tezi, Ankara: DPT Yayınları, Yayın No: 2803.
- Harvey, P. (2006), "The Relative Cost of a Universal Basic Income and a Negative Income Tax", Basic Income Studies, 1(2), 1-24.
- International Labour Organisation (2019), Unemployment Insurance Schemes Around the World: Evidence and Policy Options, International Labour Office, Research Department Working Paper No: 49.
- International Labour Organisation (2020), COVID-19 and the World of Work: Impact and Policy Responses, 18 March 2020, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/briefingnote/wcms_738753.pdf, E.T: 12.05.2020.
- International Labour Organisation (2020a), Covid-19: Kamu İstihdam Hizmetleri ve İşgücü Piyasası Politika Önlemleri, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_764047.pdf ILO Bilgi Notu, E.T: 10.02.2021.
- International Labour Organisation (2021), ILO Monitor: COVID-19 and the World of Work, Eighth Edition Updated Estimates and Analysis, 27 October 2021, ILO.
- International Monetary Fund (2018), World Economic Outlook: Challenges to Steady Growth, October 2020, IMF.
- International Monetary Fund (2020), World Economic Outlook: A Long and Difficult Ascent, October 2020, IMF.
- International Monetary Fund (2020a), World Economic Outlook, April 2020. The Great Lockdown, <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2020/04/14/weo-april-2020>, E.T: 01.05.2020.
- International Monetary Fund (2020b), World Economic Outlook: Unemployment Rate, <https://www.imf.org/external/datamapper/LUR@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD>.
- Kavas Bilgiç, A. (2021), "COVID-19 ile Mücadele Sürecinde Yerel Yönetimlerin Genel Görünümü", TEPAV Tartışma Tebliği Serisi, Sayı: WP202101, https://www.tepav.org.tr/upload/mce/2021/tartisma_tebliğleri_serisi/covid19_ile_mucadele_surecinde_yerel_yonetimlerin_genel_gorunumu.pdf, E.T: 01.02.2021.
- Kaya, M. (2019), "Türkiye'de Bir Sosyal Harcama Olarak Evrensel Temel Gelir Uygulaması", Politik Ekonomik Kuram, 3(1), 129-149.
- Kılıç, R., Ö. Özçelik (2006), "Küresel Bir Sorun: Kayıt Dışı Ekonomi", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16, 337-358.
- Klynveld Peat Marwick Goerdeler (KPMG) (2020), Government and Institution Measures in Response to COVID-19, <https://home.kpmg/xx/en/home/insights/2020/04/turkey-government-and-institution-measures-in-response-to-covid.html>, E.T: 22.02.2021.
- Leandro, M., F. Schneider (2018), "Shadow Economies Around the World: What Did We Learn Over the Last 20 Years?", IMF Working Paper, WP18/17.
- Martinez, M.R. (2020), Universal Basic Income: Will it Become a Reality after Lockdown is Lifted, <https://www.euronews.com/2020/04/17/universal-basic-income-will-it-become-a-reality-after-lockdown-is-lifted>, E.T: 03.03.2021
- Mongey, S., A. Weinberg (2020), "Characteristics of Workers in Low Work-From-Home and High," Becker Friedman Institute for Economics at University of Chicago White Paper.
- Morris, S. (2021), Wales to Launch Pilot Universal Basic Income Scheme, https://amp.theguardian.com/society/2021/may/14/wales-to-launch-universal-basic-income-pilot-scheme?utm_term=Autofeed&CMP=tw_t_b-gdnnews&utm_medium=Social&utm_source=Twitter&twitter_impression=true&fbclid=IwAR0Un8vt3yZbiRwxyr6YU32NWefPD8gPAHaAuTwQPRCLsxDmbaFbFEF46Rs, E.T: 20.06.2021.
- Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD) (2020), COVID-19 Crisis Response in Central Asia Tackling Coronavirus (COVID-19) Contributing to a Global Effort, 16 October 2020, OECD.

- Organisation for Economic Cooperation and Development (2020a), COVID-19 Crisis Response in MENA Countries Tackling Coronavirus (COVID-19) Contributing to A Global Effort, 6 November 2020.
- Organisation for Economic Cooperation and Development (2020b), COVID-19 in Latin America and the Caribbean: An Overview of Government Responses to the Crisis, Tackling Coronavirus (COVID-19) Contributing to a Global Effort, 11 November 2020.
- Pereira, R. (2017), "The Cost of UBI: Public Savings and Programme Redundancy Exceed Cost", Financing Basic Income, 9-45.
- Seçkiner Bingöl, E. (2015), Yerel Yoksulluk Yönetimi: İngiltere Örneği ve Sosyal Belediyecilik Bağlamında Türkiye'de Büyükşehir Belediyeleri Üzerine Bir Araştırma (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Seçkiner Bingöl, E. (2019), "Refah Çoğulculuğu ve Birleşik Krallık'ta Quangolar", Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, 2(2), 402-412.
- Seçkiner Bingöl, E. (2020), "Kovid 19 Pandemisi Sonrası Evrensel Temel Gelir Tartışması: Zamanı Geldi mi?", TESEV Değerlendirme Notları 2020/5, TESEV.
- Stone, J. (2020), Public Support Universal Basic Income, Job Guarantee and Rent Controls to Respond to Coronavirus Pandemic, Poll Finds, <https://www.independent.co.uk/news/uk/politics/coronavirus-poll-universal-basic-income-rent-control-job-safety-a9486806.html?amp>, E.T: 03.03.2021.
- Telles, P. (2020), COVID-19: Brazil Implements Basic Income Policy Following Massive Civil Society Campaign, <https://www.opendemocracy.net/en/democraciaabierta/covid-19-brazil-implements-basic-income-policy-following-massive-civil-society-campaign/>, E.T: 03.03.2021.
- United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD) (2020), UN Calls For \$2.5 Trillion Coronavirus Crisis Package for Developing Countries, <https://www.undp.org/content/undp/en/home/coronavirus.html>, E.T: 01.02.2021.
- United Nations Development Programme (UNDP) (2020), *Covid-19 UNDP's Integrated Response*, United Nations Development Programme.
- United Nations (2018), How to Design Inclusive Social Protection Systems, Howells, I. Feary, D. (Eds.), United Nations.
- United Nations (2020), Shared Responsibility, Global Solidarity: Responding to the Socio-Economic Impacts of Covid-19, https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/sg_report_socio-economic_impact_of_covid19.pdf, E.T: 02.03.2021.
- United Nations Islamic Republic of Iran (2020), Building Back Better: Un Iran Socio-Economic Recovery Programme Against The Impact Of Covid-19, UN Country Team Iran, RC Office, UNDP, UNICEF.
- Uysal, G. (2020), "Covid-19 Pandemisi Şartlarında Kayıt Dışı İstihdam", TESEV Değerlendirme Notları 2020/3.
- World Health Organisation (WHO) (2020), Coronavirus Disease (COVID-19) Advice for the Public, <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/advice-for-public>. E.T.:20.02.2021.
- World Bank (WB) (1993), World Development Report: Investing in Health, World Bank Oxford University Press, <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/5976>, E.T: 01.03.2021.
- WB (2018), Current Health Expenditure (% of GDP), World Health Organization Global Health Expenditure database. <https://data.worldbank.org/indicator/SH.XPD.CHEX.GD.ZS>. E.T: 01.03.2021.
- WB (2020), Poverty and Shared Prosperity Reversals of Fortune World Bank Group, <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/34496/9781464816024.pdf>, E.T: 22.02.2021.
- WB (2021), *Poverty Overview*, <https://www.worldbank.org/en/topic/poverty/overview>, E.T: 28.06.2021.
- WB (2021a), *World Bank Data*, <https://data.worldbank.org/country/XN>, E.T: 20.03.2021.